

LUMEA ÎNTR-O REPLICĂ

de
Ștefan Iureș

*„A te izola este
întotdeauna a fi
sperjur prin tăcere“*

(CAMIL PETRESCU, „Jocul ielelor“)

Anticalofilul declarat, Camil își derutează deosebi cititorii teatrului său tipărit. Nu replicile par să-l dezmință, ci indicațiile, faimoasele indicații de mișcare camilpetresciene. Ele uzează și abuzează de metafore care, în totalitate, asumându-și cinstit riscul retorismului, tind să se substituie, de fapt, cizetului de regie; căci dramaturgul, văzându-și sau prevăzându-și intențiile trădate de direcțiile de scenă, își ia măsurile sale de precauție, oferind cu litere cursive viitorului interpret acea deslușire a viziunii autorului pe care figura de stil e chemată s-o exprime figurat cu maximă plasticitate, cf. :

Gelu cu o duritate de diamant :

„Nu ți-am cerut nici acum nici o explicație. Am spus numai «și totuși...» etc.“

Un personaj central rostește o anumită replică *egal ca o spadă*, altelea îi dă glas *ca o flacără răscuțită ș.a.m.d.* și se ajunge la indicații de mare înecăcătură barocă, mereu cu neputință de tradus tale quale în gest sau în mimică, dar apte (dacă și când sînt urmărirea de un spirit ce refuză să ricaneze facil) a sugera elemente subtile, indispensabile unui joc de bună factură psihologică, de pildă coloratura emoțională a unei tăceri, sau acumularea secretă a forței eruptive menite să fie descărcată, prin tiradă, mai tirziu.

Dar nu întotdeauna indicația are aceste virtuți sau aceste păcate *literare*. Iată, în *Jocul ielelor*, textul incisiv al unei replici, precedat de cuvinte alese cu zgîrcenie, imposibil de clintit din locul lor. Pe matusa Irena, venită să-l convingă pe Gelu Ruscănu să renunțe la lupta lui, eroul piesei, omul care a văzut idei, directorul ziarului „Dreptatea socială“, din vara grea de tunete a anului 1914, „o privește cu o *brutală precizie*“. Matusa Irena, mama-locuitoare, păstrătoarea tainelor sumbre ale familiei Ruscănu, cucoana caritabilă care deplînge mizeria scandalului de societate, dar n-are destulă imaginație pentru a înțelege mizeria socială pur și simplu, a venit să predice renunțarea la luptă, în numele celui mai tocit conformism. Argumentele ei sînt, în marginea lor, „clasice“. „Te-ai găsit tocmăi tu care să îndrepte lumea... Ești tu mai cu

moț decît toți ceilalți...“ Și se adaugă, tot ca de obicei în acest context psiho-social, un „exemplu“ antinomic aureolat cu presupusul prestigiu oferit de înrudire. Astfel, e pomenit Paul, un artist, care „declară că vrea să rămînă singur cu pictura lui... că vrea să rămînă deasupra“, opțiuni care o fac pe matusa Irena „fericită“. De ce s-o facă Gelu nefericită ?

Așadar, *privind-o cu brutală precizie* pe această adeptă a atitudinii de spectator la injustiție (atenuată prin sporadice acte de binefacere), Gelu Ruscănu își spune părerea despre izolare. Începe prin a-i rosti adevărul nume : complicitate. Pune în lumină, de asemenea, jenantul adevăr că bilețul de rămîneră pe tușă, în afara arenei, se obține cu îngăduința celor răi. Escalada șocurilor continuă prin afirmația că izolatul de lumea abjectă așteaptă „cu ochii într-altă parte“ să primească la domiciliu, în plie închis, cota cuvenită ca preț al pretinsului neamestec.

Sperjurul prin tăcere, definiția dată de Gelu Ruscănu-Camil Petrescu martorului stînger, voluntar încerenit în poze nobile dar cu o muțenie cumpărată în fond, a fost și rămîne o entitate tipologică de dimensiuni majore, în perpetuă actualitate pe meridianele lumii. Bineînțeles, prețul nu este decît rareori tradus în hîrtii fosnitoare emise de o bancă. În realitate, prețul este mediat, comoditatea sufletească, liniștea călduță, existența vegetativă a insului care nu se lasă implicat ajungîndu-i ca răsplată în sine, atunci cînd spectacolul inechităților ar risca să-l cîntremure neînterupt cu o descărcare de curent electric. Dacă rămînem la textul dramaturgului, înțelegem bine acest adevăr simplu și tulburător. Doamna Irena, împlîndu-i-se a petrece cu efort un sfert de oră din viața ei în atmosfera viciată a unei tipografii capitaliste, dintr-un subsol sinistru, acuză mirosul potențial, pentru ea greu de explicat, dar analizabil, așa cum enunță, *cu o ironie amară*, Gelu Ruscănu : „clei de lipit, cerneală, hîrtie putredă, plumb, benzină, sudoare stătută de oameni care nu prea au timp să se spele, dar greul vine dinspre capătul din

slinga, de la niște mici dependențe cu alt miros și mai neplăcut, extrem de neplăcut". Vizitarea ocazională nu înțelege mare lucru din condițiile inumane de lucru decurgând din salbăticăia legii profitului patronal. Condițiile o indispun, și atât. Rămîne opacă, mai ales, pentru că infernul unde a coborît incidental, pentru numai un sfert de oră („un sfert de oră se poate respira, greu dar fără pericol...”), i se pare o dramatică excepție, iar nu regula rentabilității în societatea bazată pe exploatare; asistă la urmările unui accident de muncă, dar, lipsită de imaginație, cum spune Ruscanu, reluînd o idee a lui Praidă, nu vede mai departe. Și este directorul ziarului „Dreptatea socială” cel obligat să evoc, succint, orizonturile lumii de la 1914, pentru uzul unuia dintre cei ce „nu vîd decît ceea ce pipăie cu ochii lor de melc” și „ii cutremură doar cazul la care sînt de față”. Praful înăbușitor din fabricile de dărciț lina, duhărea tabăcăriilor, arșita înnebunitoare a cuptoarelor fochiștilor, apa din galeriile unde minerii, plescăind în băltoace cu picioarele goale, minuesc zece ore pe zi tirnăcoapele, toate, elemente dantești ale traiului celor „năbănuși”, „neștiuți” de către sperjurul prin tăcere: „Pretutindeni aceeași trudă de robi, osîndiți la muncă silnică pe viață, pînă se rupe ceva în ei și cad în genunchi ca vitele... ca bătrînul acesta... Sînt hrăniți numai cît să nu moară... ca să nu-și întrerupă lucrul... Vezi dumnea pe Moș Dumitrache ăsta ?... În treizeci de ani nu s-a odihnit niciodată trei zile la rînd”.

Dacă rechizitoriul împotriva *izolatului* s-ar fi redus la asemenea accente puternice demascatoare, dar încă descriptiviste, *Jocul ieilor* n-ar fi binemeritat, totuși, locul de excepție în literatura noastră dramatică. Cum se știe, splendida originalitate a piesei crește însă din lecția destinului lui Gelu Ruscanu, conștiința însetată de adevăr imuabil, intelectualul ale căruia aspirații generoase îngheață treptat, „hyperionic”, în sfere abstracte, pe măsură ce complexitatea conflictelor de clasă în care el

s-a angajat i-ar conține, dimpotrivă, cîntărirea situațiilor concrete, suplețea tactică militanță, simțul orientării eficiente în slujirea cauzei celor mulți. Căuză pe care neîncetat — dar cu tot mai puțină îndreptățire, de pe o platformă tot mai îngustă — el și-o revendică. Prizonier al logicii pure, adorator al dreptății formale, călător urmărind Fata Morgana a ideii absolute (în bălăcia socială, ca și în dragoste), Gelu Ruscanu se rupe, în planul luptei practice, de mediul muncitoresc, mediul cu care inteligența sa stabilise o afinitate de ideal. În final, naufragiul noului izolat (un izolat de alt tip, tragic izolat numai prin gîndire metafizică aservită fixității) devine inevitabil, așa cum i l-a prezis lucidul Praidă, tovarășul capabil să vadă caracterul de clasă al noțiunilor fundamentale — adevăr, dreptate, etică...

Șase decenii scurse de la gestația *Jocului ieilor* n-au făcut decît să confirme valoarea axiomatică a replicii liminare. Căci, dacă ne depărtăm de text, ce constatăm? Că intuiția lui Camil a funcționat dureros de exact. Patruzeci și patru de milioane de morți au constituit tributul plătit de omenire pentru că în deceniile trei și patru democrațiile burgheze au fost sperjuri prin tăcere în fața ascensiunii fascismului, răul în forma sa cea concentrată, salbăticăia exacerbată dincolo de delir. Niciodată, refuzul implicării nu a mai suferit o condamnare atît de tragică. Muțenia voluntară, lășitatea drapată, de circumstanță, în rezervă prudentă, s-au văzut expuse condamnării evasiuniversale într-un epilog înșirgerat. Valabilitatea concluziei vizează diplomația cabinetelor, traversează marile colectivități umane și ajunge, intactă, la individ. Noblețea izolării este o minciună sfruntată. Nu poți fi spectator pasiv al viciului fără a-i înlesni, prin aceasta chiar, propagarea, deci fără a-i deveni complice.

Dar acest adevăr nu se vrea îndulcit cu stucaturi metaforice. El trebuie să-ți fie rostit limpede, în timp ce ești privit cu o *brutală precizie*.